

DE LICHENOLOGISCHE NAJAARSEXCURSIË 1977 NAAR N.O.
FRIESLAND EN N.W. GRONINGEN

door Maarten Brand

De lichenologische najaarsexcursie 1977 werd op 24 en 25 september gehouden in het noordelijk zeekeleigebied op de fries-groningse grens met als basis het dorpje Visvliet. Hier arriveerden vrijdagavond de volgende deelnemers: André Aptroot, Maarten Brand, Han van Dobben, Nan Ernste, Jan Hendrik Ietswaart, Gerrit Kets, Jenneke Kruger en Harrie Sipman. De volgende dag kwamen ook Joost Meltzer en Diederik Vogelposl. Het belangrijkste doel van deze excursie was de epifytische lichenenflora. Bij het WHEN-onderzoek was al gebleken dat deze juist in dit deel van Friesland-Groningen nog rijk was.

De excursie begon met bomen in Visvliet langs de dorpsstraat en enkele linden bij de kerk. Het gunstige epiphyten-klimaat bleek hier al, bijvoorbeeld doordat deze toch niet erg gunstige bomen al direct 4 soorten *Opegrapha* opleverden. Helaas was de kerk gepleisterd, zodat deze niets opleverde, doch op een stuk beton werd o.a. *Sarcogyne pruinoso* gevonden.

Daarna werd vlak buiten Visvliet, net over de provinciegrens op de oude weg naar Leeuwarden (tegenwoordig loopt de weg Groningen-Leeuwarden ten N van het dorp), een rij fraaie oude iepen bekeken. Zij telden 29 soorten lichenen. Genoemd moet worden *Biatorella pinicola*, een soort die nog maar weinig gevonden is (nog het meest op dood hout, maar ook epifytisch zoals hier, en meestal in de nabijheid van de kust), maar die door zijn buitengewone kleinheid gemakkelijk over het hoofd wordt gezien. Ongetwijfeld de fraaiste vondst van de excursie werd ook hier gedaan: *Normandina pulchella*, op verscheidene bomen en in tamelijk rijke hoeveelheid. Hij groeide deels op *Frullania*, maar deels ook gewoon op de schors. De weinige overige recente vondsten van deze soort liggen aan de binnenduinstrand, op één na, nl. bij Oudega (NW van

Drachten) waar Normandina ook op een iep temidden van weilanden stond (ongepubliceerde vondst van Pim van de Knaap).

Vervolgens werd Fogelsanghstate te Veenklooster, ten O van Kollum, bezocht. Dit landgoed ligt op diluviaal zand, op de tongvormige uitstulping van het diluvium waaraan ook het noordoost-friese houtwallenlandschap te danken is. De voornaamste boomsoort hier, zeker voor epiphyten, is de eik. Het bos was rijk aan *Calicium vi-ride*. Ook werd *Chaenotheca carthusiae* verzameld. Deze soort was niet eerder voor ons land opgegeven. Het blijkt echter dat de soort wel meer verzameld is, onder de naam *C. chrysocephala*, waarvan hij zich onderscheidt door de langwerpige, soms zelfs gesepteerde sporen. De weinige vondsten waren steeds op oude eiken. Echte *C. chrysocephala* is in ons land nog niet gevonden.

De oude beuken op het landgoed werden extra goed geïnspecteerd, omdat Barkman hier in 1951 zowel *Bacidia atrogrisea* (*B. acerina*) als *Porina olivacea* gevonden heeft; van beide soorten is dit de enige vondst in Nederland. Geen van beide werd echter teruggevonden; de beuken waren zelfs uiterst arm aan epiphyten.

De eiken langs de weg, in een berm langs een sloot, waren soortenrijk. Op de basis aan de overhangende zijde aan de slootkant groeide *Arthonia impolita*, de tweede recente vondst (de eerste was bij Echten (Dr.) door Ab Masselink; later zijn nog enkele vondsten gedaan). De soort groeide hier in gezelschap van *Schismatomma decolorans*, zodat twee van de kensoorten van het *Arthonietum impolitae* aanwezig waren. Een andere vermeldenswaardige soort was *Ramalina duriaei*, die we 's middags opnieuw zouden vinden.

Ons middagbrood nuttigden we in De Roskam in het dorp Kollum, dat gezien de aangebrachte versieringen duidelijk in het teken van het 1200- (?) jarig bestaan verkeerde.

Het volgende excursiedoel waren de twee Van Asperen-eendenkooien in De Kolken tussen Anjum en Ee. Ze zijn eigendom van It Fryske Gea en worden niet meer gebruikt. Het kooibos van de zuidelijke kooi bestaat hoofdzakelijk

uit iepen. Vooral *Openographa vulgata* groeide hier rijkelijk, zoals in een dergelijk winderig bosje kon worden verwacht (*Openographetum cinereo-dubiae*). Op enkele van de grotere iepen bij de ingang aan de ZW zijde was een fraaie groeiplaats van *Ramalina duriaei*. Deze soort werd door Barkman nog op 8 plaatsen gevonden, alle vlak aan de kust gelegen. In recente tijd is hij slechts gevonden op Ameland (waar hij inmiddels weer verdwenen is door de restauratie van de kerk waarop hij stond), op Vlieland (slechts één klein exemplaar) en bij Burgerbrug (Noord Holland). De twee vondsten op deze excursie verduhhelen dus het aantal recente groeiplaatsen.

De noordelijke kooi hooft een grotere verscheidenheid aan hoornsoorten (o.a. eiken en essen), maar de begroeiing was opener; echte bijzonderheden werden er niet gevonden.

De dag werd besloten met een bezoek aan het piepkleine terpdorpje Jouswier, waar het kerkje juist werd gerestaureerd. Genoteerd werden o.a. *Caloplaca rudera* (schijnt uitsluitend voor te komen op cementvoegen van oude gebouwen), *C. cf. regularis* (die hier tezamen met *C. saxicola* groeide zonder dat er overgangen gevonden werden) en *Lecanora conferta*. Zoals regelmatig op kerkjes in het kustgebied groeiden de normaal epiphytische soorten *Lecanora laevis*, *L. chlorotera* en *Lecidella elaeochroma* hier op baksteen. Een mooie vondst was ook *Ochrolechia parvella* (vierde recente vondst).

Zondag ging de excursie richting noordwest Groningen. Onderweg werd vlak voor Zoutkamp gestopt bij een aantal verwaalde, scheve, lage iepen, die nauwelijks boven de naast de weg gelegen Lauwerszeedijk uitstaken. Op de voet van een ervan werd *Caloplaca obscurella* verzameld. Het is een onopvallende soort met een grijs thallus met kleine ronde kratervormige soralen, en, in dit geval, nog kleinere bruine apotheciën. In het verslag van de Betuwe-excursie (*Buxbaumia* 6, p. 28) wordt hij vermeld als *C. spec.* Het lukte indertijd niet het Betuwe materiaal op naam te brengen, omdat slechts één niet-typisch ontwikkeld apothecium aanwezig was en om-

dat het thallus veel grover, haast schubbig, was, hetgeen wellicht komt door het buitengewone milieu (in een regelmatig overstroomde uiterwaard). Het Zoutkampse materiaal was typischer. Een derde vondst van deze soort werd later gedaan op Schiermonnikoog.

Op dezelfde plaats werd ook de dijkbeschoeiing (basalt en beton) bekeken, die niets schokkends opleverde.

In Niekerk werden kerk (gepleisterd) en kerkhof (oude hardstenen grafzerken) bekeken. Op het half verroeste ijzeren hek werden nog *Lecanora polytropa* en *Buellia aethalæa*, normaal groeiend op zuur gesteente, gevonden. Via Leens, waar vluchtig de grote tufstenen kerk bekeken werd, en waar helaas geen koffiégelegenheid open bleek, bereikten we de terp Maarhuizen tussen Mensingerweer en Winsum. Het is een kleine, gave huisterp, met slechts één boerderij (en nog twee boerderijen vlak tegen de terp aan) en een klein privé-kerkhofje, geheel omgeven door geboomte. Gevonden werden o.a. *Calicium viride* op oude knotwilgen, verder *Pertusaria leioplaca* op een es in een bosje aan de rand van het kerkhofje, en *Opegrapha varia* en *Physcia dubia* op een tweetal zeer zware iepen bij de boerderij.

Een gedeelte van de excursie nam hier afscheid. De rest bezocht nog een rij iepen bij Aduard. Net als bij Visvliet is ook hier een stukje van de weg Groningen-Leeuwarden door een omleiding buiten gebruik gesteld. Ook deze iepen waren zeer rijk; het aantal soorten was met 33 zelfs nog groter dan bij Visvliet. *Anaptychia ciliaris* groeide op één iep in een grote ronde plek van wel zo'n 10 dm²; dat betekende de zevende recente vondst. Verder was er een iep die bijkans oranje zag van de *Caloplaca luteoalba*, met verder *Lecania cyrtella* en *Rinodina subexigua*. Helaas vertoonden ook enkele van deze iepen verschijnselen van iepziekte, zoals vele die we op deze excursie gezien hebben. In eerste instantie kunnen soorten als *Caloplaca luteoalba* en *Lecania cyrtella* daarvan profiteren, omdat ze juist groeien langs de randen van de sapstromen die ontstaan onder bastwonden (bijv. daar waar takken afgestorven zijn) en ook op dode schors (Barkman trof deze soort bijv. masseaal aan op de

bomen die door de inundatie van 1953 in Zeeland afge-
storven waren), maar op den duur is het effect rampza-
lig, vooral wanneer men "uit voorzorg" gaat kappen
(door fytopathologen wordt betwijfeld of dit enige zin
heeft om de verspreiding van de ziekte tegen te gaan,
terwijl bovendien soms aangetaste bomen weer genezen).

Legenda bij de soortenlijst

1. Visvliet. Op iepen, linden en esdoorn langs dorps-
straat en bij kerk; op beton (24.IX.1977). (prov.
Groningen; km hok 6.37.43)
2. Weg Visvliet-Burum, O van Scharnehuizen. Op iepen
langs voormalige hoofdweg, nu secundaire weg (id.).
(prov. Friesland; km hok 6.37.42)
3. Veenklooster (Zw van Kollum), landgoed Fogelsangh-
state. Vooral op oude eiken in parkbos en langs de
weg (id.)(prov. Friesland; km hok 6.35.44)
4. Van Asperen eendenkooien tussen Anjum en Ee in De
Kolken, de zuidelijkste van beide kooien. Vooral op
iepen en esdoorns van het kooibos (id.)(prov. Fries-
land; km hok 6.15.45)
5. Idem, noordelijke kooi. (zelfde hok)
6. Jouswier (Z van Metslawier), op terpkerkje (id.)
(prov. Friesland; km hok 6.15.41)
7. Iepen langs de weg Munnekezijl-Zoutkamp, langs voor-
malige Lauwerszeedijk (25.IX.1977)(prov. Friesland;
km hok 6.27.25)
8. Idem, op voormalige Lauwerszeedijk. Op beton en be-
zalt; op betonnen paaltjes; op houten hekje.
9. Niekerk (tussen Zoutkamp en Ulrum), kerkhof. Op hard-
stenen grafzerken en op verroest ijzer van hek (id.)
(prov. Groningen; km hok 6.18.53)
10. Leens, op baksteen en tufsteen van kerk (id.)(prov.
Groningen; km hok 7.11.31)
11. Maarhuizen, tussen Mensingeweer en Winsum. Op oude
knotwilgen, essen en iepen, op kleine terp, bij
boerderij en rond klein kerkhof (prov. Groningen;
km hok 7.12.54)
12. Aduard, Nieuwklap (bij brug Aduarderdiep in de weg

Groningen-Zuidhorn). Op oude iepen lange voor het
verkeer afgesloten stuk weg; op linde voor huis en
op steen van voormalige molen (id.) (prov. Groningen;
km hok 7.42.14)

f: fertiel (alleen in bijzondere gevallen aangegeven)

e: epiphytisch

s: epilithisch

h: op dood hout

B: materiaal in herbarium A.M. Brand

S: materiaal in herbarium H.J.M. Sipman

I: materiaal in herbarium J.H. Ietswaart

 (onderstreept): verzameld en thuis gecontroleerd

Soortenlijst van de Lichenologische najaarsexcursie 1977
naar Visvliet

<i>Acarospora smaragdula</i>	10
<i>Anaptychia ciliaris</i>	<u>12</u> B
<i>Arthonia impolita</i>	<u>3</u> BS
<i>radiata</i>	<u>1</u> 2
<i>spadicea</i>	3 4
<i>Biatorrella pinicola</i>	<u>2</u> op iepen BS
<i>Buellia aethalea</i>	<u>9</u> steriel, op ijzer
<i>alboatra</i>	6
<i>canescens</i>	1 <u>2</u> 4 5 6 11 S
<i>punctata</i>	1 <u>2</u> 4 5 7 11 12 S
<i>Calicium viride</i>	3 <u>11</u>
<i>Caloplaca aurantia</i>	9
<i>citrina</i>	1s 2e 6s 7e 9s 11s 12es
<i>decipiens</i>	1 8 9
<i>flavovirescens</i>	8 9 <u>12</u> op Tilia B
<i>heppiana</i>	<u>6</u> 9 <u>11</u> S
<i>cf. holocarpa</i>	<u>8</u> B op hout
<i>lithophila</i>	<u>1</u> 8 9 S
<i>luteoalba</i>	<u>12</u> B
<i>obscurella</i>	<u>7</u> fB op voet van iep
<i>rudorum</i>	<u>6</u> B 9
<i>cf. tegularis</i>	<u>6</u> B 12

<i>Caloplaca saxicola</i>	6 8 9 12
<i>Candelariella aurella</i>	8 9
<i>vitellina</i>	<u>2S</u> 7B 12
<i>cf. xanthostigma</i>	<u>2S</u>
<i>Catillaria griffithii</i>	<u>3f</u> 5 12
<i>cf. denigrata</i>	4 op hout
<i>Chaenotheca carthusiae</i>	<u>3S</u>
<i>ferruginea</i>	<u>3</u>
<i>stemonea</i>	<u>3S</u>
<i>Dimerella diluta</i>	<u>3</u>
<i>Evernia prunastri</i>	<u>2S</u> 3
<i>Haematomma ochroleucum</i>	
<i>var. porphyrium</i>	3
<i>Hypogymnia physodes</i>	3
<i>Lecania cyrtella</i>	7 <u>12B</u>
<i>erysibe</i>	1 <u>6</u> 8 9 11
<i>Lecanora albescens</i>	<u>1S</u> 6 9
<i>atra</i>	<u>6</u>
<i>campestris</i>	6 8 9 11
<i>carpinea</i>	1 5 11 12
<i>chlarotera</i>	1 2 4 5 6s 7 8 11 12
<i>conferta</i>	6
<i>conizaecoides</i>	4h 5
<i>crenulata</i>	6 9
<i>dispersa</i>	1 2e 5e 6 7e 8 9 12e
<i>expallens</i>	<u>2S</u> 3 4 5 <u>7S</u> 10s 11 12
<i>flotowiana</i>	<u>9</u>
<i>hageni</i>	2 <u>7S</u> 8s 12
<i>laevis</i>	2 <u>6s</u> 11 12
<i>muralis</i>	8
<i>polytropa</i>	<u>9B</u> op ijzer
<i>saligna</i>	<u>2S</u> 12 epifytisch
<i>Lecidea erratica</i>	<u>10</u>
<i>lucida</i>	10
<i>soredizodes</i>	9 10
<i>Lecidella elaeochroma</i>	1 2 4 5 6s 11 12
<i>scabra</i>	6 11
<i>stigmatea</i>	8
<i>Lepraria candelaris</i>	<u>3S</u>
<i>incana</i>	<u>2S</u> 3 4 5 7 11 12

Normandina pulchella	<u>2SB</u>
Ochrolechia parella	<u>6</u>
Opegrapha atra	<u>1 3 4 5 7 12</u> BS
chevallierii	<u>6</u>
niveoatra	<u>1 5</u> 8
varia	<u>11B</u>
vermicellifera	<u>1 5</u> 11
vulgata	<u>1 4 5 11 12</u> BS
Parmelia acetabulum	<u>2S 4 5 7 12f</u>
exasperatula	<u>2S 4 12</u>
glabratula	<u>3 11</u>
revoluta	<u>3S</u>
saxatilis	<u>3</u>
subaurifera	3 4 5
subrudecta	<u>2S 3S 4 5 7 11 12</u>
sulcata	<u>2 3 4 5 7 11 12</u>
Pertusaria albescens	<u>2S 4 12</u>
amara	<u>3 11</u>
coccodes	<u>3 11</u>
leioplaca	<u>11B</u> op Fraxinus
Phlyctis argena	<u>2 3 4 7 11</u>
Physcia adscendens	<u>4 5 6 7S 8 11 12</u>
caesia	<u>2eB 8s 9s 11e 12eS</u>
dubia	<u>11B</u>
orbicularis	<u>1 4 5 7 8 11 12</u>
tenella	<u>2 4 5 7f 11 12f</u> SB
Physconia enteroxantha	<u>1 2S 4B 7 11 12</u>
grisea	<u>4eB 5e 7eS 8e 11e 12e</u>
pulverulenta	<u>2 7</u>
Porina chlorotica	<u>11sB</u>
Ramalina duriaei	<u>3B 4I</u>
farinacea	<u>2S 3 4 5 7 11 12</u>
fastigiata	<u>2S 4 5 7 12</u>
fraxinea	<u>12</u>
Rinodina subexigua	<u>1 6 8 11 12</u>
Sarcogyne pruinosa	<u>1S</u>
Schismatomma decolorans	<u>3S 11</u>
Trapelia coarctata	<u>1</u> •
Verrucaria muralis	<u>1 9</u>
nigrescens	<u>1 8 9 11</u>
viridula	<u>8 9</u>

VERSLAG VAN DE EERSTE BRYOLOGISCH-LICHENOLOGISCHE DAG,
gehouden op zaterdag 20 mei 1978 in het Botanisch
Laboratorium, Lange Nieuwstraat 106, Utrecht

Programma:

- 13.00 u Opening door de voorzitter, W.D. Margadant.
13.05 u H.J.M. Sipman & S.R. Gradstein (Utrecht) -
Systematiek en verspreiding van *Campylopus intro-*
flexus en *C. pilifer*.
13.40 u A.J. Luitingh & H.M.H. van Melick (Eindhoven) -
De mosflora van de omgeving van Eindhoven.
14.20 u H. van Dobben (Leersum) - Veranderingen in de
licheenflora en -vegetatie in de omgeving van
Den Bosch sinds 1900.
15.00 u Pauze.
15.40 u D.A.J. Vogelpoel (Groningen) - Biosystematisch
onderzoek aan Europese *Lophocoleaceae*.
16.20 u W.V. Rubers (Leiden) - Mosgezelschappen van
Ierland.
17.00 u Einde van de bijeenkomst.